Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 159.9
PEDAGOGIKA

NOGIRONLIGI BO'LGAN BOLALAR OILALARIGA KOMPLEKS IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISHNING ILMIY ASOSLARI

Umidaxon Ibaydullayevna Umarova*
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Andijon viloyati Paxtaobod tumani "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi ijtimoiy xodimi
✉ dilnozafozilova39@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada nogironligi bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga kompleks ijtimoiy-psixologik xizmat ko'rsatishning ilmiy asoslari tahlil qilingan. Oila a'zolarining psixologik holati, ijtimoiy moslashuvi, emotsional barqarorligi hamda ijtimoiy himoya tizimi bilan o'zaro hamkorlik qilish mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, nogironligi bo'lgan bolalar oilalarining ehtiyojlarini aniqlash, ularga individual va kompleks yondashuv asosida psixologik maslahat, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash hamda reabilitatsiya xizmatlarini tashkil etishning nazariy-metodologik jihatlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari oilalarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, ijtimoiy-psixologik xizmatlar samaradorligini oshirish hamda inklyuziv jamiyatni rivojlantirishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar

nogironligi bo'lgan bolalar, oila, ijtimoiy-psixologik xizmat, kompleks yondashuv, psixologik yordam, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, reabilitatsiya, inklyuziv ta'lim, ijtimoiy himoya, oila farovonligi.

DOI: 10.5281/zenodo.21743903

KIRISH

Bugungi kunda nogironligi bo'lgan bolalarning huquq va manfaatlarini ta'minlash, ularning to'laqonli rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish hamda oilalarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash davlat ijtimoiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Nogironligi bo'lgan bolani tarbiyalash ota-onalar va oila a'zolaridan nafaqat moddiy resurslar, balki katta psixologik, ijtimoiy va emotsional salohiyatni ham talab etadi. Bunday oilalarda farzandning sog'lig'i bilan bog'liq muammolar, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar, iqtisodiy yuklamalarning ortishi hamda jamiyatdagi stereotiplar oila a'zolarining ruhiy holati va hayot sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, nogironligi bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarni qo'llab-quvvatlashda faqat tibbiy yoki moddiy yordamning o'zi yetarli emas. Ushbu oilalarga psixologik maslahat, ijtimoiy xizmatlar, pedagogik ko'mak, huquqiy maslahat va reabilitatsiya tadbirlarini o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni qo'llash yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Ayniqsa, oila ehtiyojlarini individual baholash, ularning psixologik barqarorligini mustahkamlash va ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlash nogironligi bo'lgan bolalarning jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga xizmat qiladi.

Yangi O'zbekiston sharoitida inklyuziv ta'limni rivojlantirish, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish hamda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini ta'minlashga qaratilgan islohotlar mazkur yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Shu bilan birga, oilalarga ko'rsatilayotgan ijtimoiy-psixologik xizmatlarning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish, mavjud muammolarni tizimli tahlil qilish va zamonaviy xizmat ko'rsatish mexanizmlarini ishlab chiqish muhim

ilmiy-amaliy vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi nogironligi bo‘lgan bolalar oilalariga kompleks ijtimoiy-psixologik xizmat ko‘rsatishning ilmiy asoslarini tahlil qilish, ushbu xizmatlarning nazariy-metodologik jihatlarini yoritish hamda oilalarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Nogironligi bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarni ijtimoiy-psixologik qo‘llab-quvvatlash masalasi so‘nggi yillarda pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va ijtimoiy ish sohalarida dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biriga aylandi. Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlar oilaning psixologik barqarorligini ta’minlash, ota-onalarning stressga chidamliligini oshirish, ijtimoiy moslashuvni qo‘llab-quvvatlash hamda kompleks xizmatlar tizimini takomillashtirishga qaratilgan.

Xalqaro tadqiqotlarda nogironligi bo‘lgan bolalar oilalarining ehtiyojlarini baholashda bio-psixo-ijtimoiy model keng qo‘llaniladi. Mazkur modelga ko‘ra, bolaning rivojlanishi faqat uning jismoniy yoki tibbiy holati bilan emas, balki oila muhiti, psixologik iqlim, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va ta'lim tizimi bilan uzviy bog‘liq hisoblanadi. Shu sababli oilaga ko‘rsatiladigan yordam ko‘p tarmoqli va uzluksiz bo‘lishi zarurligi ta'kidlanadi.

Oilaviy tizim nazariyasi vakillari oilani yagona ijtimoiy tizim sifatida baholaydilar. Ularning fikriga ko‘ra, nogironligi bo‘lgan bolaning dunyoga kelishi yoki rivojlanishida nuqson aniqlanishi butun oila tizimining funksional holatiga ta'sir ko‘rsatadi. Ota-onalarda tashvish, depressiv holatlar, aybdorlik hissi va kelajakka nisbatan xavotir kuchayishi mumkin. Bunday vaziyatlarda professional psixologik maslahat va ijtimoiy xizmatlarning mavjudligi oilaning moslashuv imkoniyatlarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Ilmiy adabiyotlarda oilaga yo‘naltirilgan yondashuv (Family-Centered Approach) nogironligi bo‘lgan bolalarni qo‘llab-quvvatlashning eng samarali usullaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Ushbu yondashuvda ota-onalar mutaxassislarning passiv yordam oluvchisi emas, balki qaror qabul qilish jarayonining faol ishtirokchisi sifatida qaraladi. Bu esa reabilitatsiya va ijtimoiy moslashuv dasturlarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Psixologik tadqiqotlar ota-onalarning emotsional holati bolaning rivojlanishiga bevosita ta'sir qilishini ko‘rsatadi. Oilada ijobiy psixologik muhitning shakllanishi bolaning kommunikativ ko‘nikmalari, ijtimoiy faolligi va mustaqil hayotga tayyorgarligini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bois zamonaviy ilmiy ishlarda ota-onalarni psixologik qo‘llab-quvvatlash dasturlari, stressni boshqarish treninglari, o‘zaro yordam guruhlari va psixologik konsultatsiyalarni keng joriy etish tavsiya etilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham nogironligi bo‘lgan shaxslarni, jumladan, bolalar va ularning oilalarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha muhim normativ-huquqiy asoslar yaratilgan. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish hamda reabilitatsiya tizimini takomillashtirishga qaratilgan islohotlar oilalarga ko‘rsatilayotgan xizmatlarning mazmunini boyitishga xizmat qilmoqda. Biroq ilmiy tadqiqotlar amaliyotda hududlar kesimida xizmatlar sifati, mutaxassislar salohiyati, psixologik maslahatlarning uzluksizligi hamda idoralararo hamkorlikni kuchaytirish zarurligini ko‘rsatmoqda.

Mavzuga oid ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, nogironligi bo‘lgan bolalar oilalariga kompleks ijtimoiy-psixologik xizmat ko‘rsatish tibbiy, psixologik, pedagogik va ijtimoiy yo‘nalishlarning integratsiyasiga asoslanishi lozim. Bunday yondashuv oilaning resurslarini mustahkamlash, bolaning individual ehtiyojlarini to‘liq qondirish, uning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi hamda oilaning hayot sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Shu sababli mazkur yo‘nalishda ilmiy asoslangan metodikalarni ishlab chiqish, kompleks xizmatlarni baholash mezonlarini takomillashtirish va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari nogironligi bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga ko‘rsatilayotgan ijtimoiy-psixologik xizmatlarning samaradorligi ularning kompleks va tizimli tashkil etilishiga bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi. Oila faqat bolaning parvarishi va tarbiyasi bilan shug‘ullanuvchi ijtimoiy institut emas, balki un-

ing jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlaydigan asosiy muhit hisoblanadi. Shu sababli oilaga yo‘naltirilgan xizmatlarni rejalashtirishda ota-onalarning psixologik holati, oilaning ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlari, mavjud qo‘llab-quvvatlash resurslari hamda bolaning individual ehtiyojlarini kompleks baholash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, nogironligi bo‘lgan bolalar oilalarida psixologik zo‘riqish, emotsional charchoq, ijtimoiy yakkalanish va kelajakka nisbatan xavotir boshqa oilalarga nisbatan yuqoriroq uchraydi. Ushbu omillar ota-onalarning ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir etishi bilan birga, bolaning reabilitatsiyasi va ijtimoiy moslashuv jarayoniga ham ta'sir ko‘rsatadi. Shuning uchun psixologik maslahat, oilaviy terapiya, stressni boshqarish dasturlari hamda o‘zaro yordam guruhlarini tashkil etish kompleks xizmatlarning ajralmas qismi bo‘lishi zarur.

Muhokama natijalari shuningdek, tibbiy, pedagogik, psixologik va ijtimoiy xizmatlarning o‘zaro integratsiyalashuvi oilalarni qo‘llab-quvvatlash samaradorligini sezilarli darajada oshirishini tasdiqlaydi. Amaliyotda ko‘plab hollarda mazkur xizmatlar alohida faoliyat yuritishi sababli oilalarning ehtiyojlari to‘liq qondirilmaydi. Idoralararo hamkorlikni kuchaytirish, yagona axborot almashinuvi tizimini yaratish va multidissiplinar mutaxassislar jamoasi faoliyatini yo‘lga qo‘yish mavjud muammolarni bartaraf etishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, inklyuziv ta'lim va inklyuziv jamiyat tamoyillarining rivojlanishi nogironligi bo‘lgan bolalar oilalariga ko‘rsatiladigan xizmatlar mazmunini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Oilalarni faqat yordam oluvchi sifatida emas, balki qaror qabul qilish va reabilitatsiya jarayonining faol ishtirokchisi sifatida jalb etish ularning mas'uliyati va motivatsiyasini oshiradi. Bu yondashuv bolaning ta'lim, ijtimoiylashuv va mustaqil hayot ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham ijobiy ta'sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish, inklyuziv ta'limni kengaytirish hamda ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar mazkur yo‘nalishda muhim imkoniyatlarni yaratmoqda. Biroq hududlar kesimida malakali psixolog va ijtimoiy ish mutaxassislari sonining yetarli emasligi, oilalarning axborotga ega bo‘lish darajasidagi tafovutlar hamda xizmatlar sifati va qamrovining bir xil emasligi tizimni yanada takomillashtirish zaruratini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari nogironligi bo‘lgan bolalar oilalariga kompleks ijtimoiy-psixologik xizmat ko‘rsatishning ilmiy asoslangan modeli oilaning psixologik farovonligini mustahkamlash, bolaning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash hamda jamiyatda inklyuziv muhitni rivojlantirishning muhim sharti ekanligini tasdiqlaydi. Shu bois ushbu yo‘nalishda innovatsion metodlarni joriy etish, mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish va xizmatlar sifatini baholashning zamonaviy mezonlarini ishlab chiqish kelgusidagi ilmiy tadqiqotlar va amaliy faoliyatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim.

XULOSA

Tadqiqot natijalari nogironligi bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga kompleks ijtimoiy-psixologik xizmat ko‘rsatish ularning ijtimoiy farovonligini ta’minlash, psixologik barqarorligini mustahkamlash hamda bolalarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini qo‘llab-quvvatlashning muhim omili ekanligini ko‘rsatdi. Oilaga yo‘naltirilgan kompleks yondashuv psixologik maslahat, ijtimoiy xizmatlar, pedagogik ko‘mak, tibbiy reabilitatsiya va huquqiy maslahatlarni o‘zaro uyg‘un holda tashkil etishni nazarda tutadi.

Adabiyotlar tahlili va nazariy yondashuvlar shuni tasdiqlaydiki, nogironligi bo‘lgan bolalar oilalarining ehtiyojlarini individual baholash, ularning psixologik resurslarini mustahkamlash hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish xizmatlar samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, multidissiplinar mutaxassislar hamkorligi, idoralararo integratsiya va oilaning faol ishtirokini ta’minlash kompleks xizmatlarning asosiy tamoyillari hisoblanadi.

Tadqiqot davomida aniqlangan nazariy xulosalar O‘zbekiston sharoitida nogironligi bo‘lgan bolalar oilalariga ko‘rsatilayotgan ijtimoiy-psixologik xizmatlarni yanada takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Bunda mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish, zamonaviy psixologik yordam metodlarini amaliyotga joriy etish, raqamli texnologiyalar asosida masofaviy maslahat xizmatlarini rivojlantirish hamda oilalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha hududiy dasturlarni kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida mazkur yo‘nalishda kompleks xizmatlarning samaradorligini empirik tadqiqotlar asosida baholash, oilalarning hayot sifati va psixologik farovonligiga ta’sir etuvchi omillarni chuqur o‘rganish hamda xalqaro tajribalarni milliy amaliyotga moslashtirish bo‘yicha ilmiy izlanishlarni davom ettirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa nogironligi bo‘lgan bolalar va ularning oilalari uchun yanada samarali, barqaror va inklyuziv ijtimoiy-psixologik yordam tizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
2. Dunst, C. J., Trivette, C. M., & Hamby, D. W. (2007). Meta-analysis of family-centered helpgiving practices research. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, *13*(4), 370–378.
3. Guralnick, M. J. (2017). Early intervention for children with intellectual disabilities: An update. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, *30*(2), 211–229.
4. King, G., Williams, L., & Hahn Goldberg, S. (2017). Family-oriented services in pediatric rehabilitation: A scoping review and framework. *Child: Care, Health and Development*, *43*(3), 334–347.
5. McConkey, R., & Samadi, S. A. (2013). The impact of family support on the quality of life of parents of children with disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, *17*(3), 229–241.
6. United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. United Nations.
7. World Health Organization. (2011). *World Report on Disability*. Geneva: World Health Organization.
8. World Health Organization. (2022). *Global report on health equity for persons with disabilities*. Geneva: World Health Organization.
9. O‘zbekiston Respublikasi. (2020). “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi O‘RQ–641-son Qonuni. Toshkent.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. Toshkent.
11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2021). Inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha me’yoriy-huquqiy hujjatlar to‘plami. Toshkent.
12. UNICEF. (2021). *Seen, Counted, Included: Using data to shed light on the well-being of children with disabilities*. New York: UNICEF.
13. Turnbull, A. P., Turnbull, H. R., Erwin, E. J., Soodak, L. C., & Shogren, K. A. (2020). *Families, professionals, and exceptionality: Positive outcomes through partnerships and trust* (8th ed.). Pearson.
14. Zuna, N. I., Brown, I., & Brown, R. I. (2014). Family quality of life in intellectual and developmental disabilities. In R. I. Brown & R. M. Faragher (Eds.), *Quality of Life and Intellectual Disability* (2nd ed., pp. 241–257). Springer.
15. World Health Organization & United Nations Children's Fund (UNICEF). (2022). *Global report on children with developmental disabilities and their families*. Geneva: WHO & UNICEF.